Birinin suçlusu, diğerinin kahramanı

Tiran'ın tam göbeğinde, Skanderbeg Meydanı'nda yer alan eski sığınak, şu an "Bunk'art 2" isimli bir müzeye dönüştürülmüştü. İçeride gördüklerim, okuduklarım ise tüyler ürperticiydi. O dönem sistem karşıtı olan insanlara yapılan işkence, tutuklama, infaz süreçleri sergileniyordu. Gördüklerimi sindirmeliydim önce. Anlamakta zorluk çekiyordum. Arnavutluk'u hem İtalyanların hem de Almanların işgalinden kurtaran halk kahramanı Enver Hoca ile aynı insan mıydı sığınakta gördüğüm vahşetin sorumlusu?

EYLEM AYIK TİRAN

Onca zamandır gitmek isteyip de bir türlü gidemediğim Tiran'a, aniden çıkan bir fırsatla dört günlüğüne kaçmıştım. Ama yaşadıklarım, gördüklerim, daha doğrusu aslına bakarsanız, görmek isteyip de görmediklerim beni çok hüsrana uğrattı. Şehrin düzensizliği, trafiğin tıkanıklığı, gözümün görebildiği her yerin inşaat alanı oluşu, bir İstanbullu olarak benim için sıra dışı değildi. Ama Arnavutluk'un tarihini ve kültürünü tanımak isteyen biri olarak iki büyük müzenin birden kapalı olması kabul edilemez bir durumdu. Babamın kitaplığından kitapları hiç eksik olmayan Enver Hoca'nın villası da kapalıydı. Bu arada adının villa olduğuna bakmayın, ev, şehrin ara sokaklarından birinde kurulmuş çok sade, küçük bahçeli bir apartmanı andırıyor. Bir ülkeyi 41 yıl boyunca yönetmiş bir başkanın böyle bir evde oturduğunu bizim *"Sefahat Düşkünü Devlet Başkanlarımız"* görse inanamazlardı herhâlde.

Tiran'ın tam göbeğinde, Skanderbeg Meydanı'nda yer alan eski sığınak, şu an *"Bunk'art 2"* isimli bir müzeye dönüştürülmüştü. İçeride gördüklerim, okuduklarım ise tüyler ürperticiydi. O dönem sistem karşıtı olan insanlara yapılan işkence, tutuklama, infaz süreçleri sergileniyordu. 6.000 civarında insan öldürülmüş, binlercesi izlenmiş, işkence görmüş, her türlü baskıya maruz kalmış. Bunların en büyük sorumlusu olarak Enver Hoca görülüyordu.

Arnavutluk'u dünyada benzersiz yapan şeylerden biriyse; Enver Hoca dönemi ile 1960-1980 arası yapılan sığınakları. Günümüzde, ülke genelinde 200.000 civarında sığınak olduğu söyleniyor. Ancak hedeflenen sığınak sayısının 750.000 olup, bunlardan ancak 350.000 tanesinin yapılabildiğini iddia edenler de var. Avrupalıların *"Sığınakların Ülkesi"* dedikleri kadar var doğrusu. Hemen hemen her ülkede özellikle nükleer saldırılara karşı askerî ve sivil savunma sığınakları var ama bu kadar küçük bir ülkede bu kadar sığınağın yapılması ne kadar anlamlı diye sormadan edemiyor insan. Bunun nedeni Arnavut Halk Ordusu partizan modeliymiş. 2. Dünya Savaşı'nda Arnavutluk hiçbir yabancı ülkeden yardım almadan, gerilla mücadelesiyle kurtulmayı başaran tek Avrupa ülkesiymiş. Sığınaklar, olası bir saldırıda gerilla modelinin gücünü artıracak unsurlar olarak yapılmış.

Bunk'art 2-Tiran

Karanlık, soğuk ve nemli sığınağın içinden dışarı zor attım kendimi.

Ruhumu daraltan bu acılı geçmişin ardından tekrar yollara düştüm. Çünkü dillere destan Berat'a, namıdiğer *"Bin Pencereli Şehir"*e gitme zamanım gelmişti.

Zar zor kapatabildiğim küçük sırt çantamı yüklenerek belediye otobüsüne bindim. Tiran'ın en ucuz ulaşım aracı olan belediye otobüsleri, bizim küçük kasabalarımızdakilere benziyordu. Bu otobüslerin yolcuları daha çok, ayın sonunu getirmekte zorlananlar, yani öğrenci, emekli, köylü insanlardı. Ya da benim gibi sadece sırt çantasını kapıp, dünyanın dört bir ucunu gezmeye kararlı, mümkün olduğunca az parayla çok yer görmeye çalışan, *"Modern Evliya Çelebiler"*di.

Şehirler arası otobüs terminaline geldiğimde, Berat'a giden minibüsü ancak el-kol hareketleriyle bulabildim. Halkın çoğunluğu İngilizce bilmiyor ama bizim Anadolu insanımız gibi, yardım etmek için parçalanıyorlardı. Şoför koltuğunun hemen arkasında oturan genç çocukla göz göze geldik, bana gülümsedi. Kanım kaynadı ona. Belki biraz konuşabiliriz umuduyla hemen yanına oturdum. Elindeki darı çuvalını üstüme süre süre giden amcayı uyaracaktım. Ama hangi dille? Belli ki ikimizin dili de anlaşmamıza yetmeyecekti. Çaresiz, sustum! Yanına oturduğum çocuk beni anlamış olacak ki birden *"dilim"* oluverdi, amcanın çuvalı geri çekmesini sağladı. Çocuğun içten yardımı, amcanın, çuvalı özür dileyen gözlerle geri çekmesi, tam arkamdaki annem yaşlarındaki bir kadının, omzuma hafifçe dokunarak, bana sahip çıktığını hissettirmesi, iki gündür yaşadığım kaostan biraz uzaklaştırdı beni. Bir yudum su içtim, arkama doğru yaslanıp derin bir nefes aldım. Sonra gitgide daha ağırlaşan sırt çantamın baskısını, havanın her nefes alışımda boğacakmış hissi veren nemini, terminalin buram buram çiş kokusunu unuttum. Beş yüzyıl boyunca Osmanlı'nın yaşadığı ve o döneme ait evlerin hâlâ korunduğu bir şehre gidiyordum. Heyecanlandım. İçim kıpır kıpır oldu.

Yanımda oturan çocuğa teşekkür ettim ve tokalaşarak tanıştık. İsmi; Edon'du. Berat'ta doğmuş, ailesi çiftçiymiş. Kendisi de şu anda Tiran'da aşçılık yüksekokuluna gidiyormuş. Fırsat bu fırsat hemen birkaç geleneksel yemek tarifi istedim. Edon, ilk başta ağzından çıkan her kelimeyi, hata yapmamak için özenle seçiyor, tane tane konuşuyordu. Bir de sanki kazık yutmuş gibi dimdik oturuyordu. Sohbetimiz ilerledikçe rahatladı, ben de rahat ettim. Muhabbet arttıkça, spontane konuşmaya ve espriler yapmaya bile başladı. Sanki biraz önce konuştuğum o çekingen çocuk başka biriydi.

Gözüm yola, inşaatı bitmemiş, yarım kalmış binalara takıldı. Sadece binalar değil, buradaki her şey bana sanki *"yarım kalmışlık"* hissi veriyordu.

"Yarım kalmış binalar gibidir
Yarım kalan insanlar
Hevesle başlayan ama tam olamayan
Tam olamadan biten
Bittikçe izi kaybolan..."

Kafamdan tam bu dizeleri geçiriyordum ki Edon birden, Tiran'ı nasıl bulduğumu sordu. Ona neyi, nasıl anlatacağımı bilemiyordum.

Birden, Enver Hoca ile ilgili duyduklarımın beni şoke ettiğini söyledim. Edon, genç olduğu için onu ve o dönemi iyi bilmediğini söyledi. Ama babası ve annesi, onun tam bir diktatör olduğunu söylüyorlarmış. Belli ki onu rahatsız eden bir konu açmıştım. Kulaktan dolma bilgilerle de daha fazla konuşmayı sürdürmek istemedim. Tam o sırada, bir süredir arka koltuktan bize doğru kulak misafiri olduğunu fark ettiğim o yaşlı kadın lafa karıştı. Edon'a, Arnavutça bir sürü şeyler söyledi. Bütün konuştuklarından bir tek *"Enver Hoca"* ismini anlamıştım. Edon, kadına yanıt vermeye çalıştı ama kadın, eliyle beni göstererek onu susturdu ve anlattıklarını İngilizceye çevirmesini istedi.

Edon:

"Bu kadın, 75 yaşında olduğunu, Enver Hoca dönemini yaşadığını ve bugünkü neslin, daha önce yaşananları bilmeden konuştuğunu söylüyor."

Birden heyecanlanmıştım, iki gündür ilk defa bu ismi ağzına sevgiyle alan biriyle karşılaşmıştım. Gülümseyerek, gözlerimizle merhabalaştık kadınla.

Kadın *(Edon çeviriyor)*:

"Enver Hoca hakkında konuşan bu çocuklar, onun kurduğu okullar sayesinde geliştiler ama bu gerçeği hep unutuyorlar. Halkımız, 1912'den beri işgalcilerin elinden kurtulamazken, o, emperyalizme karşı verdiği gerilla mücadelesiyle hepimizi birleştirdi. İtalyanları ve Nazileri püskürttü, ardından ilk Bağımsız Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni kurdu. Eskiden insanlar en fazla kırk yaşına kadar yaşayabiliyorlardı. Pislik, hastalık gırla gidiyordu. O gelince sağlık sistemini düzeltti, insanlar artık 60-70 yaşına kadar yaşıyorlar, bak ben 75 yaşına kadar gelebildim. Sonra o, her yere okullar açtı. Yoksa benim gibi fakir bir aileden gelen bir kız çocuğunun okuması imkânsızdı. Benim öğretmen olmam onun kurduğu sistem sayesinde. Ülkede okuma yazma oranını %5'lerden %90'lara çıkarmak, ne büyük başarı, öyle değil mi?"

"Enver Hoca da öğretmenmiş, sizin gibi. Benim annem babam da öğretmen. Çok kutsal bir meslek." diyerek araya girdim. Gerçekten kadın, bir öğretmen gibi davranıyordu. Edon'un bilgisizliğini hissetmişti. Ülkesine gelen yabancı bir kadına, unutulmaya yüz tutan tarihin bilgilerini vermeyi de görev olarak görüyordu belli ki.

"Geldiğimden beri ilk defa geçmiş sisteme yönelik bu kadar iyi şeyler duydum. Bunu bir öğretmenden duymak da benim için çok daha önemli." dedim.

Edon, söylediklerimi çevirirken, kadının boyasız, bembeyaz saçlarına gözüm kaydı. Kırmızı bir çengel toka ile kâkülünü yana toplamıştı. Giydiği kırmızı çiçekli elbiseye bu